

ОБРАЗ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Вкрай актуальним та досі невирішеним питанням залишається філософсько-правовий вимір правоохоронної функції держави, що зумовлює потреби у відповідних наукових дослідженнях. Розглянемо аспекти дослідження образу правоохоронної функції держави у філософському та загальнотеоретичному вимірах вітчизняної правничої доктрини. Такий аналіз, що є метою нашої роботи, передбачає вирішення таких завдань, як надання філософської оцінки та тлумачення категорії правоохоронної діяльності, дослідження її змісту та зв'язку із правоохоронною функцією держави, висвітлення проблем, що склалися у вітчизняній правничій доктрині із відповідного питання.

Це також дозволить усвідомити характеристики відповідного феномена та визначити модальності зіставлення відповідної оцінки та реальних правоохоронних форм і механізмів. Загальний аналіз робіт вітчизняних авторів свідчить про те, що визначення правоохоронної діяльності, як правило, містяться у навчальній літературі та окремих наукових роботах у сфері адміністративного та кримінального права, ці визначення не мають узгодженості між собою навіть у ключових питаннях. Водночас неможливо окреслювати зміст правоохоронної функції держави у сучасних умовах без аналізу відповідних доктринальних категорій; це підкреслює актуальність обраної проблематики.

Сучасні автори відзначають, що теорія права і держави виступає як індуктивне знання, що виходить із досягнень конкретних юридичних наук, тоді як філософія права формується як дедуктивне знання про право, що виводиться з загальніших знань про людину і світ [1, 21]. Саме така позиція є широко сприйнятою у правничій доктрині.

Як влучно констатує О. В. Радченко, сьогодні державна влада стає об'єктом науково-теоретичного аналізу багатьох наук — як державного управління, так і політології, соціології, права, кратології, філософії тощо. Кожна з них має власний предмет для дослідження, змістовно виділяє своє особливе розуміння держави та державної влади. При цьому саме філософська інтерпретація влади ґрунтується на суб'єкт-об'єктному типі міжлюдських взаємин, які виступають або як єдино доступний предмет досліджень, або як прихована умова щодо можливості здійснення такого дослідження. У філософсько-методологічному значенні державна влада вивчається як складова феномена людського життя, як те реальне буття, яке може бути представлене через систему інституалізації відносин людей та спільності їх дій. У філософському ж контексті державна влада визначається як вид соціально-політичної влади, що відрізняється такими рисами, як тотальність, публічність та легітимність [2, 61].

На думку П. Рікьора, правоохоронна функція є неодмінною властивістю державної влади, до якої в кінцевому рахунку зводяться усі інші різноманітні

функції (законотворення, регулювання економіки, освіта тощо). Держава має монополію фізичного примусу, вона позбавила індивідів права судити самих себе; вона перебрала на себе усі ті різноманітні форми насильства, які стали спадщиною первісної боротьби усіх проти усіх; зіткнувшись з будь-якими прецедентами насильства, індивід може апелювати до держави, а держава — остання інстанція, що виключає можливість оскарження своїх рішень. Державна влада — це влада примушувати [3, 271–272].

Водночас більшість сучасних філософів права оминає у власних працях питання правоохоронної функції як державного примусу. У загальнотеоретичних роботах аспекти відповідної проблематики розглядаються, як правило, у контексті проблеми правоохоронної діяльності.

За обґрунтованим ствердженням І. В. Бондаренка на сьогоднішній день питання про розуміння понять «правоохоронні функції» та «правоохоронна діяльність» є одними із найбільш дискусійних в теорії права. Цей автор відзначає, що вказані поняття перебувають у стадії становлення і навколо них серед фахівців тривають активні дискусії та щодо теперішнього часу проблемою залишається визначення критеріїв, ознак та функцій, за якими той чи інший державний орган можна визнати правоохоронним [4, 2].

За визначенням П. В. Онопенка правоохоронні функції держави — це об'єктивно зумовлені її охоронними правовими потребами і сутністю державної влади однорідні, стійкі напрямки діяльності із задоволення цих потреб. Таким чином, основою формування правоохоронних функцій він вважає «необхідність задоволення охоронних правових потреб, які, у свою чергу, породжуються загально-соціальними потребами». Внутрішніми правоохоронними функціями держави при цьому називаються такі: функція охорони прав та свобод особи; функція забезпечення правопорядку. Зовнішніми правоохоронними функціями цей автор називає: участь України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені; участь України у підтримці міжнародного правопорядку [5, 9–10].

Інші вітчизняні автори також вказують, що у законодавстві України «немає чітких і однозначних дефініцій понять «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи», відсутні нормативно визначені критерії, за якими певну діяльність чи органи можна вважати правоохоронними» [6, 5]. На думку О. В. Ковальського, в літературі «нечітко визначено» ознаки правоохоронної діяльності, не розмежовуються поняття спеціальної та загальної правоохоронної діяльності, судової та правозахисної діяльності. Цей автор відзначає, що широке застосування поняття правоохоронної діяльності у правовій та соціально-політичній літературі не привело до його обґрунтування та чіткого визначення відповідних ознак, хоча вітчизняне законодавство про статус правоохоронних органів, функції, завдання та конкретні напрями їх діяльності та повноваження є досить розвиненим [7, 8].

Як відзначає В. Г. Фатхутдінов, проблема правоохоронної діяльності як аспекту державного управління та засобу гарантування прав громадян досі «не стала предметом комплексного дослідження», оскільки «наукові ідеї окремих вчених були присвячені таким складовим проблемам правоохоронної діяль-

ності, як функції цього виду діяльності, забезпечення законності та правопорядку у правоохоронній діяльності, її завдань, структури та мети». Водночас, як констатує цей автор, аналіз правоохоронної діяльності потребує на виокремлення загальних соціальних проблем, вирішення яких має не лише правовий характер. До таких факторів він відносить проблеми юридичної та фактичної рівності, співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у праві і «одночасне бажання підкорятися закону і робити суб'єктивні винятки» [8, 13].

Водночас низка вітчизняних авторів робить спроби надати власні визначення правоохорони. Так, В. М. Безчастний визначає правоохоронну діяльність, як державну діяльність, що здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу у суворій відповідності із законом та неухильному дотриманні встановленого ним порядку. Цей дослідник стверджує, що така діяльність по своєму змісту не є односложною, вона включає до себе декілька конкретних напрямів, кожне з яких має власні специфічні задачі та реалізується власними методами [9, 8].

Інший вітчизняний теоретик, А. С. Васильєв, характеризує правоохоронну діяльність як державну та громадську діяльність, спрямовану на охорону громадських відносин, які регулюються правом, спеціально уповноваженими на то органами шляхом застосування юридичних заходів впливу на порушника у відповідності із вимогами матеріального та процесуального закону [10, 5].

В. М. Дубінчак визначає правоохоронну діяльність як активну форму поведінки уповноважених суб'єктів з можливістю застосування встановлених законом примусових засобів, що націлена на охорону та захист (відновлення, профілактику порушень) прав, свобод і законних інтересів осіб, та реалізує правоохоронну функцію держави [11, 15]. Д. П. Фіолевський характеризує правоохоронну діяльність як правомірну діяльність визначених державою органів та посадових осіб по охороні, захисту та відновленню конституційних прав і свобод засобами та шляхом, передбаченими у законі [12, 102].

На думку В. Г. Фатхутдінова правоохоронна діяльність має соціальну природу та сутність, що зумовлюється її здійсненням у суспільстві, соціальною природою її суб'єктів, способом сумісної життєдіяльності людей та факторами, що визначають її суспільну корисність і ефективність. При цьому соціальна необхідність правоохоронної діяльності зумовлена причинами соціалізації людини та її індивідуалізації, а також способом спільної життєдіяльності. Це спричинило об'єктивну необхідність у особливому різновиді соціальної діяльності — діяльності по управлінню соціальним співтовариством як єдиним цілим, одним з аспектів якого є правоохоронна діяльність. Соціальна природа правоохоронної діяльності надає можливість визначити її, з одного боку, в якості особливого різновиду соціальної діяльності, а з іншого — особливого державно-правового різновиду соціального управління [8, 13].

Природа та сутність правоохоронної діяльності розуміється окремими вітчизняними науковцями як органічна єдність її сутнісних характеристик. До таких характеристик вони відносять: систематичну роботу по охороні правопорядку, здійснюваної у певних формах та видах, що є нормативно визначеними

та регламентованими (гносеологічна сутність); роботу по охороні інтересів соціального класу за допомогою різноманітних, у тому числі і силових засобів (класова сутність); засіб забезпечення правового панування ідей правлячої (пануючої) релігії та поєднання релігійних постулатів і політичних положень (релігійна сутність); спосіб забезпечення національного розвитку, національної єдності та охорони національних інтересів і самобутності пануючого національного соціуму (національна сутність); засіб гарантування рівних можливостей суб'єктів права та охорони загальнолюдських цінностей (загальносоціальна сутність) [11, 15].

В. Т. Маляренко під головною ознакою правоохоронної діяльності розуміє її властивість охороняти права фізичної або юридичної особи публічно встановленими процедурами, тобто публічний характер такої діяльності. Цей автор характеризує соціальну цінність такої діяльності у позитивному впливі на правову поведінку людини (груп людей) за допомогою використання дозволів, приписів, заборон або реалізації юридичної відповідальності. До інших ознак правоохоронної діяльності він відносить її процедурний характер та статусну (професійну) ознаку особи, яка є вповноваженим державою суб'єктом такої діяльності [13, 134].

На думку фахівців Донецького юридичного інституту, правоохоронній діяльності притаманна взаємодія між державними органами різних гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової, але незважаючи на множинність її суб'єктів, така діяльність має єдиний, цілісний характер. Правоохоронна діяльність визначається як державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення, розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [9, 34].

Як відзначає Й. І. Горінецький, об'єктами правоохоронної діяльності в сучасній державі виступають: невід'ємні (природні) права і свободи людини та права людини у позитивістському розумінні (суб'єктивне право і законні інтереси); основи конституційного ладу, в тому числі основи суспільного і державного ладу, визначені конституційними нормами, та основи місцевого самоврядування; режим законності у суспільстві; правопорядок як стан суспільних відносин; питання безпеки особи, суспільства і держави; стан правосвідомості і правової культури в суспільстві [14, 6].

Не можна не погодитися із ствердженням про те, що за кількістю суб'єктів та вагою у державі правоохоронна діяльність посідає значне місце і постійно привертає увагу органів влади, політичних партій, засобів масової інформації, громадськості. Як влучно констатують вітчизняні автори, правоохоронна діяльність як багатоаспектна діяльність спрямовується політичними та управлінськими засобами на блокування соціальних відхилень, локалізацію соціальної напруги або правових конфліктів. Водночас складна система правоохоронної діяльності реалізується у різних типах правозастосовних дій: правовстановлюючих, правозабезпечуючих, правопримувальних та правовідновлюючих [7, 9].

Окремі автори, зокрема В. М. Дубінчак, велику увагу приділяють аспектам часового виміру правоохоронної діяльності. Так, цим автором робиться вказівка на процесуальність правоохоронної діяльності, що, з однієї сторони, являє собою засіб її реалізації, що здійснюється у чітко визначених процесуальних формах, а з іншої сторони є засобом гарантування офіційності, організованості та послідовності всієї правоохоронної діяльності. Цей дослідник також пропонує періодизацію правоохоронної діяльності, але відзначає, що вона «може бути здійснена лише умовно, що має орієнтовний характер», та виділяє попередню, центральну та заключну групи її стадій [11, 14, 16].

Узагальнивши визначення правоохоронної діяльності в сучасних енциклопедіях, Е. В. Третьяк зауважує, що ці визначення «здебільшого не дозволяють відокремити правоохоронну діяльність від правозахисної, правозастосовчої, контролюючої форм діяльності». Цей автор констатує відсутність чіткого розуміння змісту та особливих ознак правоохоронної діяльності в Україні та вказує, що досліджені ним визначення «здебільшого не дозволяють відокремити правоохоронну діяльність від правозахисної, правозастосовчої, контролюючої діяльності» [15, 29].

Правоохоронна діяльність може бути класифікована на окремі самостійні різновиди за такими критеріями: в залежності від суб'єктів правоохоронної діяльності; в залежності від характеру дій суб'єктів правоохоронної діяльності; в залежності від впливу на суспільство (стабілізуюча та динамічна); в залежності від характеру юридичних фактів, що спричиняють правоохоронну діяльність (регулятивна та охоронна); в залежності від часу здійснення правоохоронної діяльності (поточна та надзвичайна); в залежності від сфери правоохоронної діяльності (загальна, відомча та місцева) [11, 15].

Водночас Е. В. Третьяк пропонує «виокремити характерні функціональні ознаки правоохоронної діяльності як особливої форми державної діяльності, яка відрізняється від судової та правозахисної діяльності» та визначає правоохоронну діяльність «як державну процесуальну діяльність, спрямовану на захист прав і законних інтересів держави, суспільства, юридичних та фізичних осіб, що здійснюється в рамках законності та полягає у легальному обмеженні прав різних категорій суб'єктів» [15, 31].

Інший вітчизняний автор, В. Воловик, вказує, що правоохоронну діяльність часто не вирізняють серед судової, правозахисної, фіскальної; та що «чітко не визначено зазначених понять і в науковій юридичній літературі, де нерідко правоохоронними органами вважають також адвокатуру, нотаріат, третейські суди тощо» [16, 4]. В. Г. Фатхутдінов змішує категорії правоохорони та правозахисту, висловлюючи необґрунтовану, на наш погляд, думку про те, що «розрізняють правоохоронну діяльність у широкому значенні як діяльність суб'єктів, націлену на забезпечення прав і свобод людини, закріплених у міжнародно-правових документах (правозахисна діяльність), та у вузькому значенні як діяльність держави чи її органів по забезпеченню і охороні прав і свобод, закріплених національним законодавством (суто правоохоронна діяльність)» [8, 17].

Невизначеність категорії правоохоронної діяльності А. С. Васильєв, наприклад, обґрунтовує виникненням самої доктринальної категорії «правоохоронна діяльність» лише у 50–60-х рр. ХХ ст. [10, 5]. Розуміння правоохоронної діяльності радянського періоду дійсно було своєрідним; так, окремі науковці радянського періоду під правоохоронною діяльністю розуміли правосуддя, охорону громадського порядку, розслідування злочинів, захист прав і інтересів, правову роботу, громадянську правоохоронну діяльність [17, 5]. На жаль, таке розуміння правоохорони досі негативно впливає на вітчизняну доктрину. Наприклад, О. М. Бандурка у 1999 р. також підкреслював, що «основним у правоохоронній діяльності є правосуддя» [18, 8].

Актуальним питанням стає розуміння у сучасній правовій доктрині функціональності правоохоронної діяльності. У цьому контексті, зокрема, Й. І. Горінецький розглядає правоохоронну функцію держави як самостійний і пріоритетний напрям державної політики, котрий за допомогою юридичних засобів здійснюється для досягнення такого соціального ефекту, як захист права загалом, основ конституційного ладу, в тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та інших об'єктів, зміцнення законності і правопорядку, і одночасно виступає правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави [14, 6]. Водночас М. І. Мельник визначає правоохоронні функції, як функції, здійснення яких спрямовано на виконання завдань з охорони правопорядку (закріпленого в нормах права порядку суспільних відносин) шляхом застосування примусових заходів [19, 23].

Інші автори вважають, що правоохоронні функції або завдання, як правило, залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні) правопорядку — об'єктивної необхідності розвитку держави і суспільства, забезпечення якої має відбуватися у межах законності, шляхом повсякденного додержання, виконання, використання, застосування норм права учасниками правових відносин [15, 88]. Ю. А. Лапутіна називає правоохоронну функцію однією з невід'ємних функцій держави та зазначає, що від рівня її забезпеченості юридичними, інтелектуальними, матеріально-технічними ресурсами залежить як ступінь захищеності людини та суспільства, так, значною мірою, і перспективи розвитку самої держави. Вона констатує, що правоохоронна функція виступає як одна з функцій, від успішної реалізації якої залежить стан існування держави, вона реалізується різними суб'єктами, в діяльності деяких з них саме правоохоронна спрямованість є вирішальною як з точки зору мети, так і щодо завдань, форм, повноважень, сил, засобів та ін. [20]. У цьому контексті можна навести ознаки правоохоронної функції держави, виокремлені Й. І. Горінецьким:

- правоохоронна функція є державною політикою, а не епізодичною чи несистемною діяльністю;
- правоохоронна функція держави заснована на законі;
- правоохоронна функція здійснюється за допомогою юридичних і організаційних засобів;
- правоохоронна функція спрямована на об'єкти, склад яких залежить від

етапу розвитку суспільства і від політичних факторів, що визначають напрями правоохоронної діяльності;

— правоохоронна функція, її зміст органічно пов'язані з правом та праворозумінням у суспільстві;

— правоохоронна функція безпосередньо опирається на можливість застосування державного примусу;

— у правоохоронній функції держави найбільш чітко виражається нерозривний зв'язок держави і права, їх взаємовплив [14, 7–8].

Отже, можна дійти таких висновків. Філософсько-правове розуміння правоохоронної функції держави у вітчизняній правовій доктрині ще не сформовано; водночас загальнотеоретичні роботи у цій сфері спрямовані насамперед на дослідження питань феномена правоохоронної діяльності. Сучасне доктринальне розуміння правоохоронної діяльності має виключне значення для вітчизняної правової реальності саме у контексті проблематики визначення змісту та спрямованості правоохоронної функції держави. При цьому сама концепція правоохоронної діяльності, як змістовного зосередження правоохоронної функції держави, на сьогодні є достатньо розмитою; пострадянський підхід до обсягу, суб'єктності, завдань та функцій правоохоронної діяльності ускладнює конструювання відповідного теоретичного концепту.

Водночас поглиблений аналіз відповідної проблематики має стати підґрунтям для нових, насамперед філософсько-правових, досліджень. Зокрема, це має бути характеристика правоохоронної функції держави з позицій аксіологічного та антропологічного підходу та філософії держави і державної влади взагалі.

Література

1. Філософія права : [навч. посіб.] / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заїнчковський [та ін.] ; [за заг. ред. М. В. Костицького, В. Ф. Чміля]. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 336 с.
2. Радченко О. В. Інституційна взаємодія пародовладдя та органів державної влади у виборах : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. В. Радченко. — Х., 2004. — 216 с.
3. Рикёр П. История и истина : [пер. с фр.] / Поль Рикёр. — СПб. : Алетейя, 2002. — 400 с.
4. Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. В. Бондаренко. — К., 2004. — 24 с.
5. Онощенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. В. Онощенко. — К., 2005. — 16 с.
6. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи: матеріали круглого столу (Київ, 14 жовт. 2005 р.) // Стратегічна панорама. — 2005. — № 3. — С. 2–6.
7. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. / [В. С. Ковальський, В. Т. Білоус та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 320 с.
8. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. Г. Фатхутдінов. — К., 2006. — 19 с.
9. Судопи та правоохоронні органи України: навч. посіб. / [В. М. Бєсчастний, В. В. Пашутін, Б. В. Бабін та ін.]. — К. : Знання, 2007. — 286 с.
10. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. пособие / под ред. А. С. Васильева, Е. Л. Стрельцова. — Х. : Одиссей, 2006. — 304 с.
11. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теорети-

- ко-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. М. Дубінчак. — К., 2010. — 21 с.
12. Фиолеский Д. П. Судебная власть и правоохранительная система Украины : учеб. пособие / Д. П. Фиолеский. — Донець : Донеччина, 2003. — 272 с.
13. Малярєнко В. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / В. Малярєнко. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 375 с.
14. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Й. І. Горінецький. — К., 2005. — 23 с.
15. Феномен правоохоронних програм у правовій системі України : [монографія] / В. В. Бабін, В. О. Кроленко, Е. В. Третьяк. — Донецьк : Каштан, 2010. — 137 с.
16. Воловик В. Формула перетворень // Дзеркало тижня. 2005. 3 9 груд. С. 4.
17. Семенов В. М. Правоохранительные органы в СРСР : учебник / В. М. Семенов. — М. : Юрид. лит., 1990. — 400 с.
18. Судебные и правоохранительные органы Украины : учебник / под ред. А. М. Бандурки. — Х. : УВД, 1999. — 350 с.
19. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навч. посіб. / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. — К. : Атіка, 2002. — 576 с.
20. Лапутіна Ю. А. Законодавче забезпечення правоохоронної функції держави: методологічні аспекти вдосконалення [Електронний ресурс] / Ю. А. Лапутіна. — Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/ranogama/>

Анотація

Буюкли В. І. Образ правоохоронної функції у сучасній теорії та філософії права. Стаття. У статті розглянуто аспекти правової доктрини України, що регламентують питання реалізації правоохоронної функції держави. Зроблено аналіз відповідних авторських позицій, узагальнено розуміння правоохоронної діяльності, у контексті реалізації правоохоронної функції держави.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронна функція держави, правова доктрина, соціальна діяльність, функціональність.

Аннотация

Буюкли В. И. Образ правоохранительной функции в современной теории и философии права. — Статья.

В статье рассмотрены аспекты правовой доктрины Украины, регламентирующие вопросы реализации правоохранительной функции государства. Проведен анализ соответствующих авторских позиций, обобщено понимание правоохранительной деятельности в контексте реализации правоохранительной функции государства.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, правоохранительная функция государства, правовая доктрина, социальная деятельность, функциональность.

Summary

Buyukli V. I. Shape of the legal defense function in the modern theory and philosophy of law. Article.

The aspects of the legal doctrine of Ukraine, regalementing the points of the realization of the legal defense function of the state are looked at the article. The analysis of coherent authors' positions is made at, the understanding of the legal defense activities category is communed at in the context of the realization of the legal defense function of the state.

Keywords: legal defense activities, legal function of the state, legal doctrine, social activities, functionality.